

ւաղելու, յարաբերութիւնները խճճելու փոխարէն ջանքեր գործ դնէ պարզելու կացութիւնը և ելք գտնելու: Ելքն այն է, որ իսկոյն և եթ երեք եկեղեցիներ ծխականները ժողով գումարեն, դիմեն կաթողիկոսին և նոր ընտրութիւններ կատարել տան, քանի որ փոխուած են այն հանգամանքները, որոնց վրայ հիմնուելով կաթողիկոսը դեկտեմբերի 7-ին «երկարել» էր, ներկայ հոգաբարձութեան պաշտօնավարութիւնը նաև սեպտեմբերից յետոյ: Իմ կողմից բացի աջակցութիւն ուրիշ բան չեն գտնիր:

Ենթարկուել որևէ դիկտատուրայի, մանաւանդ պատահական, իմ համոզման հակառակ է, իսկ յարգել ուրիշների արդարացի իրաւունքը իմ պարտականութիւնս է: Sapiienti sat.

6 Յուլիսի 1906 թ.

Լեւոն Սարգսեան

Յ. Գ. Յուլիսի հոգ. 4-ի ժողովի նիստից յետոյ ես պատրաստել էի այս բացատրութիւնը, երբ յուլիսի 6-ին կարդացի «Ալիքի» № 57-ի կրօնա յօդուածը: Խնսխուացիաներին ես երբեք չեմ պատասխանում:

(Մշակ № 146)

Լ. Ս.

II

Այդ ազգային սոււբուր-քասոն ստոր բինախմբութիւնից դրդուած ջատագովող հանդիսացան պիտոր «Ալիքի» մէջ գալարուող մեր «յեղափոխական» բիւրօկրատները, որոնց բնորոշումը ընթերցողը կը գտնի «Ալիքի» մաննօվրները գրուածքում:

«Ալիքի» ՄԱՆԵՕՎՐՆԵՐԸ

—
Malo periculosam libertatem! *)

«Ալիքի» ղեկավարները, իբրև արդի դաշնակցական բիւրօկրատիայի մտաւոր բարոյական կարողութեան ներկայացուցիչներ, բաւական ճիշտ գաղափար են տալիս այն տրագիքական դրութեան մասին, որի մէջ գըտնուում է հազար ու մի նպատակ դնող և ոչ մէկին համեմու ճանապարհ չիմացող «Դաշնակցութիւն» կոչուած ընկերակցութիւնը, ծայսօր այդ ընկերակցութեան օրգաններում չկարդացինք մի նոր խօսք, մի ինքնուրոյն գաղափար, մի հաստատ աշխարհայեացք, մի հարցի լուրջ քննու-

*) Այսինքն. «Գերադասում եմ վտանգալից անկախութիւնը»:

թիւն: Միայն այն է աչքի ընկնում որ մարդիկ, օրիգինալ երևալու համար, արուեստական միջոցներով բղբղում են, բորբոքում իրանց «վերքերը» և գրգռուած, սաբսափելի ըմբոստ ու ցաւկոտ ժեստեր անում, շղեր քայքայող կառանչներ արձակում: Այլապէս ի՞նչ անեն «Ալիքի» ղեկավարները, երբ «Դաշնակցութիւն» կոչուած ընկերակցութիւնը մի նոր նոյեան Տապան է ներկայացնում իր խառնիճադանճ կազմով: Ինքներդ դատէք. դաշնակցական «զինուորները», հաւատարիմ հին ուխտին, դէպի Տաճկաստան են ձգւում. միւս կողմից նոր հովերով բռնուած դաշնակցական «սօցիալիստները» ուզում են ամբողջապէս նուիրուել դասակարգային կռիւներին, պրօֆեսսիօնալ կուսակցական միութիւններ բազմացնել. երրորդ կողմից՝ դաշնակցական փորձուած բիւրօկրատները չափազանց սիրել են իշխել և կողէին այժմ բազմել վեհարանի, առաջնորդարանների և հոգաբարձական խորհրդարանների փափուկ բազկաթոռներում և ազգային-եկեղեցական խնդիրներ կարգադրել, ազգօգուտ հրահանգներ մշակել և... ֆալսօրիտիզմ բանեցնել իրանց թայֆային պատկանողների նկատմամբ, ինչպէս այդ վայել է ապարտամբնւոյների և ղեպարտամբնւոյների կոմֆօրտը սիրող իսկական բիւրօկրատներին:

Սակայն դրանց դժբախտութիւնից հայկական հորիզօնի վրայ երևացել են աւելի ծայրայեղ ջահիլներ՝ «Կեանք», «Կայծ» և «Աշխատանք», որոնք չափազանց անեղես են ու չարաճճի և իրանց մշտական յարձակումներով և անողորմ մերկացումներով խանգարում են, որ դաշնակցական բիւրօկրատիայի անսխալականութիւնն ու գերիշխանութիւնը ամբանայ հայ ժողովրդի մէջ: Այդ խիզախ Դաւիթներին Գօլիաթը սկզբում փորձեց վախեցնել, գործ դնելով դաշնակցական արսննալում եղած զէնքերը՝ խուզարկութիւն, բօյկոտ, մտրակ և այլն: Բայց չարաճճի ջահիլները Գօլիաթին լիզու ցոյց տուին և ամաշացրին, ասելով թէ վայել չէ այդպիսի մեծ «յեղափոխականներին» այդպիսի ընտիր միջոցների դիմելը: Եւ մեր դաշնակցականները, գոնէ իրանց «Ալիքում», ստիպուած էին ինքնապաշտպանական նոր միջոց հնարել. և նրանք գտան փրկարար մանհօվրը: Չափազանց յաճախ դիմելով այդ մանհօվրներին, նրանք բնականաբար սիրել են ուրիշների մէջ էլ սեփական հոգին տեսնել: Հոգեբանական ինքնադիտողութեան մեթօդ է այդ կոչուած: Դրանք գտել են («Ալիք» № 59), որ Յոֆմանեան չարաբաստիկ հոգաբարձութեան quasi ապօրինութիւնը ինձ յայտնի էր մինչև յունիսի 15-ը, և ես մանհօվր (?) եմ անում, այլ բան պնդելով: Եւ բերում են իբրև ապա-

ցոյց «Մշակի» մէջ մայիսի 28-ին տպուած ինչ-որ լուր Մոզնու ծխականների ժողովի որոշման մասին, որ պէտք է ի կատար ածէր այդ ժողովի նախագահը: Արդ, ես չեմ դիմում «Ալիքի» ղեկավարներին, այլ ընթերցողի առողջամտութեանը. միթէ բնական չէ իւրաքանչիւր մարդու համար, մանաւանդ ով տասնեակ թերթեր է աչքի անցնում, ուշադրութիւն դարձնել միայն այն լուրերի վրայ, որոնք որոշ ժամանակում զբաղեցնում են նրա միտքը: Բնական չէ՞ մեր օրերում, որ իւրաքանչիւր զբաղուած մարդ շարաթներով ոռւսերէն հեռագրահրից բացի ուրիշ բան չի կարդում: Ինձ այժմ էլ յայտնի չէ, օրինակ, թէ ի՞նչ արաւ «Մոզնու ծխականների ժողովի նախագահը» իրան յանձնուած որոշման հետ:

Բաւական է! Այս չնչին հարցում պարզ է, որ մեր «յեղափոխական» «Ալիքը» արդէն ընկել է կլեաուզների, խծրածանքների և ինտրիզների յորձանքի մէջ: Ես այդ պղտոր ալիքներում լողացողը չեմ և գիտեմ, թէ ի՞նչ է նշանակում ձեզպէսների բերանում «ժողովուրդ» խօսքը: Կան մարդիկ, որոնք կլանում են ուղտերը և քամում մօղուկները... Ես շատ լաւ գիտեմ, պարոններ, որ դուք ուզում էք ձեր ընկերակցութեան ձեռքը գցել «ազգային-եկեղեցական» բոլոր գործերը և բռնել նախկին կղերական բիւրօկրատիայի տեղը, միայն ծածկուելով մի քանի մեծ-մեծ խօսքերով...

Բարի վայելում! Ես ձեր մրցակիցը չեմ այդ զարմանալի «յեղափոխական» էվօլյուցիայի մէջ. դուք ներկայումս ինձ համար նոյն նշանակութիւնը ունիք, ինչ կղերականութիւնը ձեզ-նից առաջ: Տարբերութիւնը այն է, որ նրանք իրանց քրմահաճոյքները և ֆալսորիտիզմը հիմնում էին անպէտք և հնացած օրէնքների վրայ, իսկ դուք՝ կոպիտ, բռնի ոյժի վրայ, որ անցել է ձեր ձեռքը շնորհիւ ոռւս ապիկար վարչութեան ստեղծած աննօրմալ կարգերի մեր երկրում: Ինքնապաշտպանութիւնն էլ ձեր ձեռքում դառաւ հայի ինքնաստրկացում: Այդ էլ մանեօվր էր: Ժողովուրդի ազատութեան դէմ ձեր արածների ապացոյցներ էք ուզում:— Կարդացէք այն անթիւ փաստերը, որ արձանագրուած են ձախակողմեան բոլոր նոր թերթերում: Ձեր ի՞նչ փոյթ. զաֆթէք, շահագործէք ամեն ինչ ի փառս սուրբ Դաշնակցութեան դիկտատուրայի...

Բարեհաճէք մի քանի խօսք էլ լսել, ազգային բիւրօկրատներ! Այո, ես անվայել եմ համարում մամուլի մէջ հասարակութիւնը զբաղեցնել ձեր ինսինուացիաների քննութեամբ: Ժամանակ է վերջ դնել այն գրական ապականուած բարքերին, որ խոր արմատ են գցել մեզանում շնորհիւ զանազան «ձրկ-

նորաների» և տիրացու պարվընիւնների—«Հաջի Բաբանների» քաղաքակիրթ գրականութեան մէջ... Անձնական հաշիւները մաքրելու այլ տեղեր կան և ոչ մամուլի սիւնակները: Ինչ վերաբերում է ձեր «սպանիչ» ակնարկին, թէ ես «առնասարակ չեմ պատասխանում», երբ նեղն եմ ընկնում—մնաց անհասկանալի. որովհետեւ, եթէ մամուլի մէջ է այդ «եւրբը», ես պարզեցի, իսկ մամուլից դուրս—կեանքի մէջ—երկու դէպքում ես չեմ պատասխանում. առաջինը՝ երբ համոզւում եմ, որ դիմացիս կանգնածը մի թշուառ խելագար, իսկական փսիխոպատ է, երկրորդ՝ երբ տեսնում եմ, որ գործ ունեմ մի կատղած սրիկա՛ի հետ: Գուցէ դուք, իբրեւ ժամանակակից դաշնակցականներ, առանձին սէր ունէք տուր ու դմփոցների, բռնցամարտի... Ճաշակի բան է: Այն էլ գիտեմ, որ դուք կուտուրութիւնը չէք տարբերում ղուլղուրութիւնից ... Այդ էլ հասկացողութեան բան է:

Adieu!

Հետոն Սարգսեան

(«Մակ» № 150)

10 յուլիսի 1906 թ.

III

Թիֆլիս, յուլիսի 15-ին

Խոր արհամարանքով աչքի անցրի «Ալիքի» ժանդահոտ ցըլցըւանք-հայրոյանքները: Բայց... «Волковъ боятся въ лѣсъ не ходить»! Ո՞վ չը գիտէ, որ այդ «սարսափելի տղերքը» իւրաքանչիւր «բանակուի» սկսել են լուսանքներով և վերջացրել սպառնալիքներով, իրանց բոլոր վերկութիւնը տեսնելով այդ ահաբեկիչ ժանեօվրների մէջ: «Ալիքի» ղեկավարների այդ օրինակ վերաբերմունքը դէպէ տարբեր կարծիքները ամենալաւ սպացոյց է այդ խեղճերի մտաւոր-բարոյական դրութեան, որ դժբախտաբար դեռ անյայտ է միայն իրանց՝ այդ ինքնասիրահար Նարցիսներին:

Այդ բարի պտուղների ասածներից կարելի է այնպէս կարծել, թէ իբր իմ ընտրութիւնը, ուրեմն և համաձայնութիւնը ստանձնել տեսչական պաշտօնը Յով. ուսումնարանում, եղել է «Ուսուցչական համագումարի» երեւելի բօյկոտից յետոյ: Բայց դա էլ մի ֆոկլուս է «Ալիքի» ղեկավարների կողմից, որոնց համար հնարաւոր է, որ յուլիսի 1-ը կանխի յունիսի 15-ին: Այլապէս ի՞նչպէս բացատրել դրանց անբարեխղճութիւնը դէպի պարզ հարցը: Իմ ընտրութիւնը եղել է, ինչպէս յայտնի է, յունիսի 15-ին. թէ ինչո՞ւ հոգաբարձութիւնը նախօրօք

թոյլտուութիւն չէ ստացել ազգային պօլիցիայից—«Ալիքի» ղեկավարներին, —դա անշուշտ մեծ ըմբոստութիւն է Յով. ուսումնարանի հոգաբարձութեան կողմից: Յանկարծ մի ազգային մեծ խնդիր է վճռում առանց «Ալիքի» ղեկավարներին հաւանութեան՝ և՛ «գաղտագողի»: Ինչպիսի «неблагонадежные» մարդիկ «ազգային բիւրօկրատներին» տեսակենով: Բայց թողնենք այդ: Ընտրութեան թուղթը ուղարկուած է էջմիածին Կաթողիկոսին, ինչպէս այդ երևում է իմ հաստատման կոնդակից, յունիսի 21-ին, հաստատութիւնը լինում է յունիսի 27-ին, և ինձ կոնդակը յանձնուած է յունիսի 29-ին:

Հիմա տեսէք բոյկոտի էվօլիցիան. հոգաբարձական արձանագրուած որոշ պատճառաբանութեամբ հեռացրուած վարժուհիները բողոքում են ուսուցչական համագումարին յունիսի 24-ին: Համագումարի մասնաժողովը իր «քննութեան» եզրակացութիւնը յայտնում է յուլիսի 1-ի ժողովում: Մի կողմ եմ թողնում այն հարցը, թէ ինչ հեղինակութիւն կարող է ունենալ մի պատահական ժողովի ընտրած մասնաժողովի միակողմանի և վայրիվերոյ «վճիռը» դպրոցական կեանքում:

Ահա այդպիսի ֆոկլորներով և մանեօվրներով յուլիսի 1-ը կանխում է յունիսի 15-ին: Իզուր չէ ասուած՝ կիրբը կոյր է, այլսպէս նախ քան աշխարհաստան կառանչներ արձակելը պէտք էր հանգամանօրէն և ճշտութեամբ ծանօթանալ եղբւրութեան հետ: Բայց մենք ունինք ենք պահանջում այդ...

«Մշակ» № 154

Լ. Սարգսեան

IV

Առաջ անք բերում այն կոչը, որ ուսուցչական համաժողովը յուլիսի 7-ին որոշել է հայ մամուլի միջոցով հրատարակել:

«Հայ ուսուցչական համագումարն իր զբաղմունքների ընթացքում բողոք ստացաւ Յովնանեան օր. դպրոցի ուսուցչական խմբից, որ հոգաբարձութիւնից արձակուել է առանց պատճառաբանութեան: Համագումարը քննութեան առնելով այս խնդիրը՝ հետեւեալ կէտերի մէջ ամփոփեց իր եզրակացութիւնը. ա) առանց պատճառաբանութեան ուսուցիչներ արձակելը ապօրինի գործողութիւն է. բ) հոգաբարձութեան պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցը լրացած էր այն օրից, երբ դպրոցը վերադարձուեց մեր ժողովրդին, իսկ այնուհետև հոգաբարձութիւնը վերընտրուած չէ ժողովրդի կողմից, ինչպէս այդ պահանջում է նաև հիմնադրի կաճքը: Վեհափառ Կաթողիկոսը հոգաբարձութեան պաշտօնավարութեան հին ժամանակամիջոցը լրանալուց մի քանի ամիս առաջ հարկ է համարել

նրան պաշտօնի մէջ վերահաստատել, ուստի դիրեկցիայից հաստատուած պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցը այսպիսով ինքն ըստ ինքեան վերացած է համարել. գ) թերի կազմով հոգաբարձութիւնը (նշանակողով անդամները ժողովրդի ընտրածներից այժմ աւելի են) պարտաւոր էր նաև այս պատճառով իր ժամանակաւոր դրութիւնն ի նկատի ունենալով՝ գէթ ամառային արձակուրդների սկզբին հրաժարուել պաշտօնից, առաջիկայ տարուայ համար ուսուցչական խմբին և տեսչին վերաբերեալ կարգադրութիւնները նոր հոգաբարձութեան թողնելու պահանջը գիտակցելով: Ի նկատի ունենալով վերոյիշեալ ծանրակշիռ հանգամանքները, համագումարը որոշեց Վարդի և Կրօֆէսիօնալ միութեան էական շահերը պաշտպանելու համար բոյկոտի ենթարկուել ներկայիս ապօրինի հոգաբարձութիւնը և նրա ձեռքից պաշտօն չընդնել: Համագումարս վստահ է, որ մեր այս արդար պահանջը պաշտպանութիւն կը գտնի ոչ միայն ընկեր-ուսուցիչների, այլ և իրաւատէր ծխական համայնքների կողմից:

«Ուսուցչական համագործակցութիւն» կոչի ատիժով

Թէ ի՞նչ իրաւունքով իւրացրել են իրանց այդպիսի մեծ անուն մի խումբ մեծ մասամբ պատահական մարդիկ—որոնց միակ ֆունկցիան կարող էր լինել՝ մշակել հայ ուսուցչական արհեստակցական միութեան նախագիծը (պրօէկտ) և ապա առաջարկել այն ամեն տեղերի հայ ուսուցչական խմբերից ընտրուած պատգամաւորների քննութեան և հաստատութեան—այդ մենք թողնում ենք: Եւ արժէ նկատել, որ համարեա ըստ թերթերում այդ «համագործակցութիւն» մասին հեղինական տոնով էին գրել... Եւ ահա մի այդպիսի «համագումար» օրէնքներ և որոշումներ է դնում, որոնց առաջ պէտք է խոնարհուեն բոլորը: Ի՞նչ յաւակնութիւն:

Այդ պարոնների մտածելու եղանակը և տրամաբանութեան կարողութիւնը փայլում է մանաւանդ իրանց մշակած «կոչից», որով առաջարկում են «բոյկոտի» ենթարկել Յովնանեան ուսումնարանի ներկայ հոգաբարձութիւնը: Դա յաւակնութեան և տիրացուական լօգիկայի մի գլուխ գործոց է!

Այդ «կոչում» մի բացարձակ ճշմարտութիւն է ասուած, թէ «առանց պատճառաբանութեան ուսուցիչներ արձակելը ապօրինի գործողութիւն է»: Մակայն այդ «համագումարը» ստուգել է հոգաբարձութեան արձանագրութիւնները և չի գտել